

ЛАРИСА СЕМЕНОВСЬКА
(Полтава)

ПОЛІТЕХНІЧНА ОСВІТА ШКОЛЯРІВ: ЗАКОНОМІРНОСТІ, СУПЕРЕЧНОСТІ Й ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ (XX СТОЛІТТЯ)

На основі проблемно-хронологічного аналізу розвитку вітчизняної педагогічної думки й шкільної практики XX століття визначено основні закономірності, суперечності й тенденції політехнічної освіти учнів у досліджуваний період. У зв'язку з цим здійснено історико-педагогічну оцінку ідеї політехнізму в контексті сучасних проблем підготовки молоді до майбутньої трудової діяльності.

Ключові слова: політехнізм, політехнічна освіта, закономірність, суперечність, тенденція, загальноосвітні середні навчальні заклади, трудове та професійне навчання, суспільно корисна продуктивна праця, підготовка до трудової діяльності.

Радикальна перебудова суспільно-політичних і соціально-економічних систем українського суспільства поряд із позитивними процесами гуманізації та демократизації виявила й суперечливі аспекти, по-перше, недооцінка ролі й місця трудової політехнічної школи в підготовці молодого покоління до самостійного життя, по-друге, відчуження школи від економіки та виробництва. Безумовно, все це зумовлює необхідність пошуку ефективних шляхів подолання кризової ситуації, що склалася. Одним із традиційних є реформування освіти з урахуванням вітчизняного історико-педагогічного досвіду. XX ст. – це цікавий, складний і суперечливий етап у розвитку вітчизняної педагогіки, час появи принципово нових, навіть альтернативних теорій і концепцій, розвиток яких пов'язаний із іменами, що увійшли в історію світової педагогіки – П. Атутов, П. Блонський, Г. Ващенко, М. Гринько, Н. Крупська, О. Захаренко, А. Луначарський, А. Макаренко, В. Сухомлинський, І. Ткаченко, С. Шацький та інші. Одним із найвизначніших надбань шкільної освіти досліджуваного періоду стала ідея політехнізму, яка, на жаль, унаслідок кардинальних суспільно-культурних і соціально-економічних перетворень зазнала певних деформацій. Водночас перебудова українського суспільства відповідно до вимог світової спільноти висуває об'єктивні й принципово нові установки до підготовки молодого покоління. Тож для того, щоб молодь могла ефективно здійснювати трудову діяльність у сучасних умовах, доцільно по-новому ставити й вирішувати проблему підготовки до праці. По-перше, з особистісно орієнтованих і гуманістичних позицій розглядати роль трудової діяльності в процесі розвитку індивіда й суспільства; по-друге, переосмислити значення й місце політехнізму в системі шкільної освіти як чинника формування загальної культури особистості, засобу адаптації її до життя, а також як необхідної умови збереження й розвитку історичної перспективи України.

Досліджувана проблема ґрунтовно представлена у вітчизняній історіографії радянського періоду. Передовсім відзначимо роботи, які розкривають специфіку реалізації ідеї політехнізму засобом організації суспільно корисної, продуктивної праці учнів (С. Батишев, В. Білавич, В. Брагінський, В. Коротов, О. Шапталов, С. Ширшов, Є. Ястребов); наукові дослідження, в яких висвітлено особливості забезпечення політехнічної спрямованості навчальних дисциплін природничо-математичного й гуманітарного циклів (В. Зубов, В. Ледньов, Д. Епштейн, Є. Пустовий, Б. Райський, М. Скаткін, П. Ставський, В. Струманський); фундаментальні студіювання дидактичних засад організації трудового політехнічного навчання (П. Атутов,

В. Поляков, Д. Тхоржевський); науково-дослідницькі роботи, в яких визначено шляхи залучення учнів до технічної творчості та дослідницької діяльності (Ф. Даниловський, О. Сайко). Підкреслимо також, що сучасний історико-педагогічний погляд на проблему політехнічної освіти школярів здійснений у наукових розвідках таких учених, як Ю. Аверичев, А. Вихрущ, Й. Гушулей, О. Калігаєва, Н. Калініченко, О. Кітова, В. Курило, В. Мадзігон, Г. Назаров, В. Сидоренко, В. Стещенко, Н. Терентьева, Г. Терещук, В. Шепотько.

Обґрунтування інноваційних підходів до реалізації ідеї політехнізму в сучасних умовах є неможливим без загальнонаукової оцінки еволюції досліджуваного феномену. Тож у нашому дослідженні ми акцентуємо увагу на визначенні закономірностей, суперечностей і тенденцій розвитку політехнічної освіти школярів у ХХ ст.

Суспільство у своєму розвитку завжди випереджало школу й висувало до неї все більш складні вимоги, які, у свою чергу, зумовлювали необхідність їх задоволення шляхом творчих пошуків. Це сприяло залученню педагогів та учнів до освітніх цінностей, їх якісному зростанню й розвитку, а також створювало умови для виникнення й вирішення потреб нового рівня. На цю залежність певною мірою вказують у своїх працях В. Курило, В. Мадзігон, Н. Калініченко, О. Сухомлинська, В. Шепотько та інші [3; 5; 6; 10]. Таке розуміння історико-педагогічного процесу дозволяє говорити про те, що ідея служіння інтересам трудового народу, вивчення його досвіду виховання молоді неминуче призводила вітчизняну педагогічну думку до усвідомлення значення ідеї трудового виховання й політехнічної освіти як основи педагогічного процесу.

Дослідження П. Атутова, С. Батишева, Г. Назарова, Н. Терентьевої об'єднує думка: політехнічна освіта як педагогічне явище, що забезпечувало підготовку молодих поколінь до трудової діяльності в сфері народного господарства, є об'єктивною історичною та соціально-економічною необхідністю упродовж усіх історичних періодів [1; 7; 10; 12]. Відповідне трактування політехнічної освіти дозволяє узагальнити: мета, принципи, зміст, методи і форми організації політехнічної освіти змінювалися відповідно до соціально-економічних і політичних реалій життя суспільства. Науково-технічний прогрес суттєво прискорив процес перетворення сільськогосподарської праці в трудову діяльність, адекватну важкій машинній індустрії не лише за ступенем енергоозброєння, а й за рівнем організації та використання науки. Це виступало важливою передумовою розвитку ще однієї закономірності: чим вищим є соціально-економічний рівень розвитку суспільства, тим більше виявляється необхідність забезпечення єдності й взаємозв'язку політехнічної підготовки учнів як міських так і сільських шкіл, а також актуалізується потреба розкриття усіх функцій такої підготовки (виконавських, управлінських, організаторських) для праці у сфері матеріального виробництва. У зв'язку з цим важливо підкреслити, що розвиток виробництва орієнтував працівників на свідоме використання знань, поєднання розумових і фізичних зусиль, подолання репродуктивних форм діяльності, новаторство, творчість. Ці впливи чітко простежуються на прикладі сільськогосподарських працівників. Так, у другій половині ХХ ст. успіх трудової діяльності механізатора залежав уже не лише від досвіду й інтуїції, а й від свідомого використання знань, передових прийомів.

У дослідженнях учених-політехністів переконливо доведено, що політехнічна освіта сприяла не лише формуванню професійної мобільності робітників, але й активному розвитку їх духовних сил і здібностей, становленню наукового світогляду, вихованню високої моральності, свідомості, творчого ставлення до праці. Тож у ХХ ст. політехнічна освіта розглядалася як складова частина всебічного розвитку особистості, як дієвий засіб її формування. Аналіз теоретичних досліджень вітчизняних педагогів і психологів (Б. Ананьєв, П. Атутов, Ю. Бабанський, Л. Божович, М. Данилов, В. Краєвський, О. Леонтьєв, Б. Ломов, М. Скаткін) і узагальнення освітньої практики надають підстави зробити висновок, що процеси навчання, виховання і продуктивної праці впливають на свідомість, діяльність, поведінку особистос-

ті, її волю та емоції, а тому зумовлюють в цілому загальний розвиток особистості. Отже, генезис політехнічної освіти виступає як становлення складної відкритої системи, в основі якої лежить взаємодія процесів навчання, виховання й продуктивної праці, які мають свої закономірності.

Важливою умовою формування гармонійної особистості в усі часи виступає правильний вибір професії. Від цього значною мірою залежить ставлення людини до своєї праці, її трудова творча активність. Політехнічна освіта, орієнтуючи учнів у головних галузях сучасного виробництва, забезпечувала більш широку основу вибору ними професій у сфері сучасної техніки. Так, Н. Крупська зауважувала: «Ми ні на хвилину не можемо забувати про необхідність із раннього віку розширювати шляхом шкільної і позашкільної роботи загальноосвітньої і політехнічний рівень світогляду нашого підростаючого покоління, пам'ятаючи, що вузькість загальноосвітнього і політехнічного світогляду обмежує свободу вибору професії, робить цей вибір випадковим» [4, с. 580].

Висловлювання Н. Крупської не втратило актуальності й у наш час, утім важливо враховувати, що в цілому доля професій, пов'язаних із новою технікою і технологією виробництва, значно зросла в ХХ ст. і продовжує зростати в наш час. Соціально-економічні умови сучасного інформаційно-технологічного суспільства вимагають значного обсягу загальних, політехнічних і спеціальних знань працівників, а також зумовлюють певні зміни їх внутрішнього світу, трансформації у соціально-психологічній сфері. За даними сучасних учених, у наш час для 90 % робітничих спеціальностей в галузі чорної металургії, а також 80% спеціальностей у машинобудуванні є необхідною середня або середня технічна освіта [8, с. 13]. Залежність свідомого вибору професії і політехнічної освіти виявляється у таких аспектах: по-перше, політехнічна підготовка учнів виступає фундаментом, на основі якого здійснюється профорієнтація, а отже, повинна передувати їй. Такий підхід потребує встановлення взаємозв'язку між організаційно-педагогічними, дидактичними і виховними заходами щодо реалізації політехнічної освіти і профорієнтації. По-друге, у єдиному й цілісному навчально-виховному процесі й політехнічна підготовка, і підведення учнів до професійного самовизначення з урахуванням інтересів, здібностей і нахилів школярів – це взаємозалежні чинники розвитку особистості школяра. При цьому вони повинні здійснюватися паралельно, на всіх етапах розвитку шкільної освіти.

У 20-30-х рр. ХХ ст. до практичної реалізації ідеї політехнізму існувало два підходи: перший – в умовах недосконалої матеріально-технічної бази, а в деяких школах фактичної відсутності й недостатньої кваліфікації вчителів, реальна трудова політехнічна діяльність підмінялася її теоретичним вивченням; другий – школярів залучали до різних видів обслуговуючої, побутової, сільськогосподарської праці, що призводило до зниження рівня знань, а також збільшення розриву між працею учнів та їхньою навчальною діяльністю. Подальші спроби підкорення навчальних предметів специфіці трудової діяльності, які здійснювалися в 50-60 рр. ХХ ст., призвели до порушення системи наукових знань, а тенденція підкорення праці навчальним предметам, що спостерігалася упродовж 70-х рр. ХХ ст., зумовила порушення технологічної послідовності трудового процесу. Зіткнувшись із такими складнощами, окремі вчені й учителі висловлювали думки, що навчання й праця повинні здійснюватися паралельно й не варто прагнути встановлювати між ними дидактичні зв'язки [8].

Науково-технічний і соціальний прогрес у суспільстві висував нові вимоги до підвищення культурно-технічного рівня робітників промислового й сільського господарства. Поступовий перехід від універсального до спеціалізованого машинного виробництва, послідовна механізація сільського господарства визначали рівень кваліфікації робітників, форми професійної підготовки. Збільшення витрат на школу й підготовку кадрів на початку ХХ ст. зумовлювалося швидким темпом зростання капіталовкладень у промисловість і сільське господарство. На основі розбудови вітчизняної системи освіти вирішувалося завдання розгортання загальної початкової

освіти, забезпечення елементарного рівня технічних знань, необхідних для праці у сфері матеріального виробництва.

У контексті становлення трудової школи в 20-30-х рр. ХХ ст. ставилося завдання реалізації обов'язкової неповної загальної (семирічної) освіти й розширення повної середньої освіти. На цьому етапі здійснювалася професіоналізація старшого ступеню школи у формі надання їй певного нахилу: сільськогосподарського, індустріального, педагогічного, кооперативного тощо. Це було зумовлено такими чинниками: по-перше, у той час випускники старшого ступеню загальноосвітньої школи не мали право продовжувати навчання у вишах, куди передовсім приймалися випускники професійних шкіл (робітфаків); по-друге, випускники середніх професійних закладів не задовольняли потреб народного господарства у фахівцях середньої кваліфікації. На початку 30-х рр. ХХ ст. була поновлена роль середньої школи як основного джерела підготовки контингенту для системи вищої і середньої спеціальної освіти (замість робітфаків, які раніше виконували означену вище функцію). У зв'язку з цим відмінялися професійні ухили середніх шкіл, зупинялося викладання загальноосвітніх предметів у школах ФЗУ, ліквідувалася різноманітність шкіл загальної середньої освіти, відокремлювалося виробниче навчання й передавалося до професійних шкіл. Отже, був узятий чіткий курс на політехнізацію шкіл. Значно збільшувалася кількість студентів вищів, особлива увага приділялася підготовці кадрів за технічними спеціальностями. Ця тенденція розвитку вищої освіти потребувала більш глибокого ознайомлення школярів із науковими основами сучасного виробництва в процесі викладання основ наук. Тож на перший план у системі політехнічної освіти тимчасово висувається такий її компонент, як «здійснення політехнічного принципу у викладанні основ наук».

У результаті дослідження встановлено, що в період здійснення неповної середньої (семирічної) освіти вітчизняна школа розвивалася як єдина, трудова, політехнічна. Після відміни викладання праці як самостійного навчального предмету (1937 р.) трудова спрямованість школи була значно послаблена. Утім система трудового виховання й політехнічної освіти продовжувала розвиватися за рахунок здійснення політехнічного принципу у викладанні основ наук, проведення виробничих екскурсій; організації позакласної роботи з техніки та агробіології; залучення школярів до суспільно корисної продуктивної праці. Окремі елементи трудового навчання, як і раніше, знаходили місце у викладанні предметів природничо-математичного циклу, а також у позакласній роботі. Тож провідні компоненти політехнічної освіти в інших формах і під іншими назвами продовжували реалізовуватися в практиці роботи трудових шкіл.

Події Великої Вітчизняної війни затримали перехід до загальної середньої освіти й водночас загальмували розвиток ідеї політехнізму. У перші післявоєнні роки перед школою поставало багато гострих питань. Зокрема, прогресивна громадськість висловлювала незадоволеність тогочасним рівнем підготовки випускників до практичної діяльності. Саме в цей час на тлі розбудови промисловості й сільського господарства, коли значна кількість випускників школи вклочалася до праці у сфері матеріального виробництва, розпочався перехід до загальної середньої освіти. З іншого боку, у перші післявоєнні роки спостерігалось зростання технічного рівня народного господарства, яке висувало більш високі вимоги до робітників промислового й сільського виробництва. Тож цілком логічно, що за таких умов підвищення рівня трудової політехнічної підготовки учнів загальноосвітньої школи набуло суспільного й державного значення.

Подальший розвиток промисловості та сільського господарства висував завдання піднесення рівня всього матеріального виробництва. Одним із головних джерел цього зростання повинен був стати бурхливий технічний прогрес, іншим – підвищення культурно-технічного рівня трудівників. Швидкий темп технічного прогресу в народному господарстві впродовж перших післявоєнних років кардинальним чином змінив характер праці робітників і селян, все більше наближуючи її до праці інженера, техника, агронома. Важливу роль у підвищенні культурно-технічного рів-

ня трудівників, а також у завершенні переходу від семирічної освіти до загальної середньої – була покликана здійснити загальноосвітня школа (десятирічка). Збільшення кількості випускників, які після закінчення середньої школи мали йти працювати у сферу народного господарства вимагало реформування шкільної освіти. Важливим чинником у реалізації завдань підготовки учнів до практичної діяльності, сформульованих у Законі УРСР «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР» (1959 р.), виступало забезпечення тісного зв'язку навчання з виробничою працею учнів. Певною мірою це призвело до посилення елементів професійної підготовки в змісті політехнічної освіти, яке спостерігалось упродовж першої половини 60-х рр. ХХ ст.

Унаслідок усвідомлення недоцільності такого реформування у другій половині 60-х рр. ХХ ст. була відтворена загальноосвітня політехнічна спрямованість розвитку вітчизняної системи шкільної освіти. Упродовж 70-80-х рр. ХХ ст. політехнічна освіта школярів зміцнює свої позиції, удосконалюється її змістовий і процесуальний компоненти на основі упровадження поглибленої трудової підготовки старшокласників. Аналіз джерел свідчить, що саме в цей час набувають активного розвитку нові форми трудових об'єднань шкільної молоді, таких як учнівські виробничі бригади в радгоспах і колгоспах, шкільні лісництва, табори праці й відпочинку, ремонтно-будівельні бригади, трудові загони старшокласників; здійснюється значна робота щодо зміцнення навчально-матеріальної бази трудового виховання й політехнічної освіти, зокрема, поповнюється оснащення предметних кабінетів, шкільних навчальних майстерень і автокласів, створюються міжшкільні центри трудового навчання та профорієнтації [2; 9].

У результаті наукового студіювання проблеми, маємо з прикрістю констатувати, що реалізація нової концепції загальної середньої освіти, що розпочалася в 1989-1990 н. р., зменшила можливості реалізації ідеї політехнізму в шкільній освіті. Політехнічна освіта школярів упродовж 90-х рр. ХХ ст. – на початку ХХІ ст. забезпечувалася передовсім у ході вивчення освітньої галузі «Технології», а також предметів фізико-математичного і природничого циклів. Зауважимо, що упровадження профільного навчання певною мірою також вирішувало завдання загальної політехнічної освіти школярів.

Отже, у ході дослідження нам вдалося виявити неперервний характер розвитку ідеї політехнізму на тлі становлення вітчизняної трудової політехнічної школи, а також реалізації завдань загальної середньої освіти протягом ХХ ст. Крім цього, нами встановлено залежність еволюції політехнічної освіти (у змістовому і процесуальному аспектах) від науково-технічного прогресу суспільства, конкретної стадії розвитку виробництва й технологій, рівня кваліфікації робочої сили й форм професійної підготовки працівників, а також від особливостей розбудови вітчизняної системи освіти на різних етапах досліджуваного періоду.

Результати аналізу наукових джерел переконують, що розбудова трудової політехнічної школи в 20-х рр. ХХ ст. на засадах організації продуктивної праці школярів визначалася певною суспільно значущою метою – загальноосвітня політехнічна підготовка учнів до майбутньої трудової діяльності, про що зазначалося у Декларації «Про завдання радянської влади в галузі освіти» (1919 р.). Розвиток політехнічної освіти школярів протягом 30-50-х рр. ХХ ст. зумовлювався іншими цільовими орієнтирами: як того вимагала постанова «Про початкову й середню школу» (1931 р.), основним навчально-виховним завданням того часу виступала загальноосвітня політехнічна підготовка учнів до продовження навчання у вишах і технікумах. Тож цілком логічно, що основними структурним компонентом системи на протязі всього цього етапу виступало здійснення політехнічного принципу у викладанні наук. Водночас, як тільки висувалося завдання часткового переходу до обов'язкової середньої освіти (у 1939 р. – у всіх містах країни, у 1952 р. після виснажливої війни – лише в адміністративних і великих промислових центрах), або давалося взнаки перевищення кількості випускників середньої школи над планом прийому до вишів, виникала потреба збагачення функції середньої школи: в її динамічній системі політехніч-

ної освіти посилювалися компоненти пов'язані з підготовкою школярів до праці в народному господарстві. Саме цією особливістю пояснюється посилення професійної спрямованості політехнічної освіти наприкінці 50-х – у першій половині 60-х рр. XX ст. Реалізація поглибленого трудового навчання учнів упродовж 80-90-х рр. XX ст. була також зумовлена зміною суспільно орієнтованої мети трудової школи. Так, згідно з Постановою Верховної Ради СРСР «Про основні напрями реформи загальноосвітньої та професійної школи» (1984 р.) цією метою виступала підготовка молодого покоління до нової ринкової системи суспільно-трудова відносин.

Отже, ми переконалися, що в ті часи, коли перед вітчизняною школою в цілому стояло завдання готувати випускників до продовження навчання у вищих і технікумах, а кількість випускників середньої школи, як правило, суттєво не перевищувала плану прийому абітурієнтів, у системі політехнічної освіти найбільший розвиток отримали ті її компоненти, які були пов'язані з потребами вищої і середньої спеціальної (технічної) освіти (розширення політехнічного світогляду, навички лабораторного експерименту, виховання свідомого ставлення до праці). І навпаки, як засвідчив аналіз навчальних планів, власне трудова політехнічна підготовка на уроках праці була фактично відсутньою (за виключенням двох короткочасних етапів: 1941-1942 рр. і 1954-1956 рр.).

Таким чином, простежується чітка тенденція домінування загальної суспільно значущої мети, яка знаходила відображення в законодавчих освітніх документах і визначала особливості розвитку всієї системи політехнічної освіти досліджуваного періоду. На різних етапах становлення ідеї політехнізму формування цієї мети було різним: забезпечення загальної початкової освіти, підготовка молоді до трудової діяльності в сфері матеріального виробництва (початок – 20-ті рр. XX ст.); перехід до неповної середньої (семирічної) загальної освіти, посилення загальноосвітньої політехнічної підготовки випускників шкіл із метою продовження навчання в середніх і вищих закладах освіти (30-ті рр. XX ст.); упровадження загальної середньої освіти, підвищення рівня загальної і політехнічної освіти, формування в школярів готовності до праці (кінець – 40-50-ті рр. XX ст.); розгортання повної середньої освіти, підготовка молоді до оволодіння певною професією (60-70-ті рр. XX ст.); поєднання загальноосвітньої і початкової професійної підготовки школярів (80-90-ті рр. XX ст.).

Безперечно, що означена тенденція зумовлювала розвиток іншої. Вона виявлялася в існуванні чітких ідеологічних установок на цінності радянського устрою (забезпечення соціалістичного будівництва, упровадження політики колективізації у сільському господарстві, становлення планової економіки, орієнтація трудової діяльності громадян на благо суспільства), які не завжди відповідали внутрішнім, особистісним прагненням та потребам молоді. Дослідженням установлено, що виняткове значення для визначення стратегічних напрямів розвитку політехнічної освіти школярів упродовж XX ст. мали матеріали суспільно-політичного характеру, зокрема партійні документи – рішення й ухвали з'їздів Рад, ЦК ВКП(б) і КПРС.

Реалізація ідей індустріалізації, упровадження нової техніки у виробництво та сільське господарство по-новому ставили питання підготовки робочих кадрів і спеціалістів середньої та вищої кваліфікації. Безумовно, що вирішення цих завдань спричинило підвищення вимог до загальноосвітньої політехнічної підготовки випускників шкіл. Проблема приведення повної середньої освіти у відповідність до соціально-економічних цільових орієнтирів країни набувала надзвичайної гостроти. Безумовно, ми повинні враховувати те, що тогочасна необхідність політехнізації шкільної освіти пов'язувалася із соціально-політичними завданнями та ідеологічними установками, водночас варто зважати й на те, що потреба політехнізації загальноосвітніх навчальних закладів також виникала внаслідок дії об'єктивного закону планомірного й пропорційного розвитку народного господарства: робітник, який не володіє загальнотрудовими знаннями та вміннями у сфері сучасного виробництва, не може виступати свідомим учасником виробничого процесу й забезпечувати ефективне функціонування промислового або сільськогосподарського

підприємства. Тож розвиток політехнічної освіти школярів характеризувався ієрархічною підлеглистю більш потужній системі трудового становлення підростаючого покоління.

Отже, здійснений у ході нашого дослідження аналіз зв'язків і залежностей, що мали місце в системі політехнічної освіти школярів досліджуваного періоду, надав підстави зробити висновок про існування загальних закономірностей її розвитку. По-перше, чим швидше в суспільстві відбувалися суспільно-політичні й соціально-економічні трансформації, тим активніше здійснювалися наукові пошуки щодо вивчення історико-педагогічного, а також створення інноваційного досвіду трудового виховання й політехнічної освіти підростаючого покоління, що, у свою чергу, сприяло актуалізації ідеї політехнізму та розбудові трудової політехнічної школи. По-друге, чим успішніше вирішувалася проблема підвищення рівня політехнічної освіти молоді, тим ефективніше відбувалося подолання суттєвих відмінностей між працею розумовою та фізичною, що значною мірою сприяло розв'язанню комплексної проблеми формування всебічно розвиненої особистості школяра. По-третє, чим педагогічно доцільніше здійснювалася реалізація ідеї політехнізму в шкільній освіті у змістовій і процесуальній площинах, тим більш свідомим був вільний вибір професії випускниками; тим вищим був рівень особистісного самовизначення й самореалізації учнів у просторі суспільної праці відповідно до їх інтересів, здібностей і нахилів.

Дослідження історико-педагогічного досвіду ХХ ст. виявило, що реалізація ідеї політехнізму в шкільній освіті залежала від вирішення основних суперечностей між: а) педагогічною та економічною ефективністю продуктивної трудової діяльності учнів; б) змістом праці на сучасному виробництві й реальним змістом праці школярів; в) закономірностями та логікою навчально-виховного й трудового процесів; г) професійним (вузькогалузевим) характером трудової діяльності й необхідністю формування цілісного уявлення про сучасне виробництво, а також загальної трудової підготовки особистості. Визначені нами суперечності зумовлені, передовсім, приналежністю продуктивної праці як наукової категорії до галузі економіки, а також, невідповідністю структур і механізмів пізнавальної та предметно-перетворюючої діяльності людини.

Крім цього, дослідженням установлено, що розвиток політехнічної освіти школярів упродовж ХХ ст. характеризувався низкою провідних тенденцій загального характеру: 1) неперервність розвитку системи політехнічної освіти на тлі становлення вітчизняної трудової політехнічної школи; 2) домінування загальної суспільно значущої мети, яка визначала розвиток всієї системи політехнічної освіти; 3) існування чітких ідеологічних установок на цінності радянського устрою, що не завжди відповідало внутрішнім, особистісним прагненням та потребам школярів; 4) відповідність рівня, змістового й процесуального компонентів політехнічної освіти науково-технічному прогресу, конкретному етапові розвитку виробництва й технологій, рівневі кваліфікації робочої сили й формам професійної підготовки працівників, етапові становлення загальної освіти; 5) ієрархічна підлеглисть політехнічної освіти школярів більш потужній системі трудового становлення підростаючого покоління; 6) наявність провідного компоненту системи, який визначав зміст політехнічної освіти в певний період її генезису; 7) забезпечення компенсаторної функції між генетичними структурами політехнічної освіти; 8) посилення професійної спрямованості змісту політехнічної освіти школярів у відповідності до поступового переходу до всезагальної середньої освіти; 9) консолідація змісту політехнічної освіти, посилення його цілісності на ґрунті набуття трудовою діяльністю школяра ролі системоутворювального фактору; 10) інтеграція науки й виробництва в політехнічному знанні на тлі переходу суспільства від індустріального до інформаційно-технологічного етапу розвитку; 11) зближення загальноосвітньої політехнічної та професійно-технічної школи у здійсненні загальної середньої та професійної підготовки молодого покоління.

Визначені в результаті наукового пошуку закономірності, суперечності й тенденції розвитку політехнічної освіти учнів у ХХ ст. дозволяють здійснити об'єктивну історико-педагогічну оцінку ідеї політехнізму в контексті сучасних питань підготовки молоді до трудової діяльності. Виконане дослідження зумовлює необхідність подальшої розробки проблеми в напрямі визначення й обґрунтування основних етапів, часткових тенденцій та провідних генетичних структур політехнічної освіти школярів у ХХ ст.

ЛІТЕРАТУРА

1. Батышев С. Я. Трудовая подготовка школьников: Вопросы теории и методики / С. Я. Батышев. – М. : Педагогика, 1981. – 192 с.
2. Інструктивні вказівки по контролю за організацією суспільно корисної праці учнів в школі // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти УРСР. – 1972. – № 9. – С. 3-5.
3. Калініченко Н. А. Трудова підготовка учнів сільської школи в Україні. Друга половина XIX – XX століття : [монографія] / Н.А. Калініченко. – Кіровоград : «Імекс-ЛТД», 2007. – 744 с.
4. Крупська Н. К. Про вибір професії // Крупська Н. К. Педагогічні твори в десяти томах / за ред. М. К. Гончарова, І. А. Катрова, М. О. Константинова. – К. : Радянська школа, 1964. – Т. 4. – С. 580-584.
5. Курило В. М. Освіта України і науково-технічний та соціальний прогрес: історія, досвід, уроки / В.М. Курило, В.П. Шепотько. – К. : «Деміур», 2006. – 432 с.
6. Мадзигон В. Н. Продуктивная педагогика. Политехнические основы соединения обучения с производительным трудом : [монография] / В.Н. Мадзигон. – К. : «Вересень», 2004. – 324 с.
7. Назаров Г. Н. Теория и практика соединения обучения с производительным трудом учащихся в общеобразовательной школе республики Бурятия в 1923-1997 гг. : автореф. дис. на соискание уч. степени докт. пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика» / Г. Н. Назаров. – М., 1999. – 44 с.
8. Политехническое образование и всестороннее развитие личности школьника / под. ред. П. Р. Атутова. – М. : Педагогика, 1984. – 128 с.
9. Сведения о результатах работы общеобразовательных школ Украинской ССР за 1970-1971 уч. год. // Держархів Донецької області, ф. 2852, оп. 2, спр. 645. – 27 арк.
10. Сухомлинська О. В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем / О.В. Сухомлинська. – К. : А.П.Н., 2003. – 68 с.
11. Теория и практика политехнического обучения : [межвузовский сборник научных трудов]. – Ростов-на-Дону : Ростовский-на-Дону педагогический институт, 1981. – 114 с.
12. Терентьева Н. О. Развитие политехнической освіти у вищих педагогічних навчальних закладах України (XX століття) : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.01 / Терентьева Наталья Олександрівна. – Черкаси, 2007. – 243 с.

ЛАРИСА СЕМЕНОВСКАЯ

ПОЛИТЕХНИЧЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ ШКОЛЬНИКОВ: ЗАКОНОМЕРНОСТИ, ПРОТИВОРЕЧИЯ И ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ (XX ВЕК)

На основе проблемно-хронологического анализа развития отечественной педагогической мысли и школьной практики XX века определены основные закономерности, противоречия и тенденции политехнического образования учеников исследуемого периода. В связи с этим проведена историко-педагогическая оценка идеи политехнизма в контексте современных проблем подготовки молодежи к будущей трудовой деятельности.

Ключевые слова: политехнизм, политехническое образование, закономерность, противоречие, тенденция, общеобразовательные средние учебные заведения, трудовое и профессиональное обучение, общественно полезный продуктивный труд, подготовка к трудовой деятельности.

LARYSA SEMENOVSKA

POLYTECHNIC EDUCATION OF SCHOOLCHILDREN: CONFORMITIES, CONTRADICTIONS AND TENDENCIES OF DEVELOPMENT (THE XXTH CENTURY)

On the basis of problem-chronological analysis of development of home pedagogical thought and school practice of the XXth century the main conformities, contradictions and tendencies of polytechnic education of pupils within the investigated period are considered. In this connection the historical-pedagogical estimation of polytechnic idea in context of modern problems of young people training to future labour activity is conducted.

Keywords: polytechnic idea, polytechnic education, conformity, contradiction, tendency, general educational establishments, labour and professional educating, publicly useful productive work, training to labour activity.

Одержано 23.06.2011, рекомендовано до друку 18.07.2011.